

روش‌شناسی تجید و پژوهی

حسین الی‌نژاد



پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی

روش‌شناسی مهدویت‌پژوهی

نشانی

قم، خیابان معلم، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، نشر

حسین الهی‌نژاد

ناشر

پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی

پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی

وابسته به دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم

تهیه

پژوهشکده مهدویت و آینده‌پژوهی

سرپرستار

محمدباقر انصاری

لینتر، رافی، چاپ و صحافی

چاپخانه مؤسسه بوستان کتاب

چاپ اول: تابش ۱۳۹۸

شمارگان: ۶۰

قیمت: ۳۰۰۰ تومان

عنوان: ۵۳۹؛ مسلسل: ۸۶۱

تلفن و دورنگار: ۳۷۸۳۲۸۳۳-۰۲۵

ص.پ: ۳۷۱۸۵/۳۶۸۸

کدپستی: ۳۷۱۵۶۱۶۵۹۱

مراکز پخش

۱. قم، میدان شهدا، تلفن و دورنگار ۳۷۸۳۲۸۳۴-۰۲۵

۲. تهران، خیابان انقلاب، روبروی در دانشگاه تهران،

پاساژ فروزنده، طبقه همکف، واحد ۳۱۲، تلفن:

۰۲۱-۶۶۹۵۱۵۳۴

وب‌گاه: www.pub.isca.ac.ir

رایانامه: nashr@isca.ac.ir

فروشگاه مجازی نشر: www.shop.isca.ac.ir

فروشگاه نشر دیجیتال: www.pajoohaan.ir

همه حقوق برای ناشر محفوظ است.

سرشناسه:

الهی‌نژاد، حسین، ۱۳۴۵.

عنوان و نام‌پدیدآور:

روش‌شناسی مهدویت‌پژوهی / حسین الهی‌نژاد؛ تهیه و مشکده مهدویت و آینده‌پژوهی

مشخصات نشر:

قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، معاونت پژوهشی، پژوهشگاه علوم و فرهنگ

اسلامی، ۱۳۹۸

مشخصات ظاهری:

۲۱۶ ص.: نمودار

شابک:

۳۰۰۰۰۰ ریال:

978-600-195-553-2

وضعیت فهرست‌نویسی:

فپا

یادداشت:

کتابنامه: ص. [۱۸۹] - ۱۹۸؛ همچنین به صورت زیرنویس

یادداشت:

نمایه

موضوع:

محمدبن حسن (عج) - امام دوازدهم، ۲۵۵ق -

موضوع:

مهدویت - تحقیق

موضوع:

مهدویت - فلسفه

شناسه افزوده:

دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، معاونت پژوهشی، پژوهشگاه علوم و فرهنگ

اسلامی، پژوهشکده مهدویت و آینده‌پژوهی

رده‌بندی کنگره:

BP ۲۲۴/۴

رده‌بندی دیویی:

۲۹۷/۴۶۲

شماره کتابشناسی ملی:

۵۸۶۱۶۹۱

۱۱	سخنی با خواننده
۱۵	مقدمه
۲۲	سامانه تحقیق
۲۲	تبیین موضوع
۲۳	سؤال اصلی
۲۳	سؤالات فرعی
۲۳	اهداف و ضرورت تحقیق
۲۵	پیشینه تحقیق

فصل اول: مفاهیم و کلیات

۲۷	مفهوم مهدویت
۲۷	مهدویت پژوهی
۲۷	فلسفه مهدویت پژوهی
۳۲	مفهوم‌شناسی روش
۳۵	منابع و خاستگاه معرفت
۳۶	روش‌شناسی

۴۲	جایگاه روش‌شناسی
۴۳	روش عقلی
۴۴	روش نقلی
۴۵	روش شهودی
۴۶	تنوع روشی در علوم

فصل دوم: مبانی و پیش‌فرض‌های روش‌شناسی مهدویت پژوهی

۵۰	۱. جایگاه مهدویت پژوهی در اسلام
۵۰	الف) اعتقادی بودن مهدویت
۵۲	ب) اجماعی بودن مهدویت
۵۳	ج) مهدویت در گزارش‌های روایی
۵۵	د) مهدویت در گزارش‌های قرآنی
۵۶	۲. جایگاه مهدویت پژوهی با نگرش عقلی
۵۸	عقل نظری و عملی در مهدویت پژوهی
۵۹	۳. توجیه روش‌شناسی مهدویت پژوهی با فلسفه مهدویت پژوهی
۶۰	۴. جایگاه مهدویت پژوهی با نگرش فطری
۶۱	الف) فطری بودن مهدویت با نگرش استقلالی
۶۲	۱) گونه‌های مختلف فطرت
۶۲	۲) مهدویت: فطرت‌گرایی و شناختی
۶۳	۳) مهدویت: فطرت‌عالی و روحانی
۶۴	۴) مهدویت: فطرت‌مخموره
۶۵	۵) مهدویت: فطرت‌تبعی
۶۶	ب) اسلام: توجیه‌گر فطری بودن مهدویت

- قرآن و فطری بودن آموزه‌های دینی ۶۶
۵. نفی انحصارطلبی در روش‌شناسی مهدویت پژوهی ۷۰
- الف) تطور و تحول روش در مهدویت پژوهی ۷۱
- ب) پارادایم و نظام دانایی در حوزه مهدویت پژوهی ۷۴
- نتیجه بحث ۷۵

فصل سوم: ظرفیت‌سنجی روش‌شناسی در حوزه مهدویت پژوهی

۱. گرایش‌ها در حوزه مهدویت پژوهی ۷۹
- الف) مفهوم‌شناسی گرایش ۷۹
- ب) عوامل شکل‌گیری گرایش مهدویت پژوهی ۸۲
۲. رشته‌بودن حوزه مهدویت پژوهی ۸۴
- الف) چیستی رشتگی ۸۵
- ب) حوزه رشتگی مهدویت پژوهی ۸۹
۳. میان‌رشته‌بودن حوزه مهدویت پژوهی ۹۲
- الف) میان‌رشته به معنای عام و خاص ۹۳
- ب) میان‌رشته به معنای خاص ۹۶
- ج) مفهوم‌شناسی چندرشتگی ۹۸
- د) شاخصه‌های چندرشتگی و تفاوت آن با میان‌رشتگی ۹۹
- ه) چندرشتگی مهدویت پژوهی با رویکرد پسینی و پیشینی ۱۰۰
۴. ضرورت چندرشتگی مهدویت پژوهی ۱۰۲
- ذوابعادی موضوع و چندتباری مسائل مهدویت پژوهی ۱۰۵
- ۱) ذوابعادی موضوع مهدویت پژوهی ۱۰۵

- ۱۰۷..... (۲) کثرت و چندتباری مسائل مهدویت‌پژوهی
- ۱۰۷..... (ب) کارکرد مهم مهدویت در هدفمندی جامعه
- ۱۱۰..... نتیجه بحث

فصل چهارم: روش‌شناسی در حوزه مهدویت‌پژوهی

- ۱۱۵..... تنوع روشی در شناخت
- ۱۱۹..... شاخصه‌های روش عقلی
- ۱۲۰..... معیار روش‌شناسی عقلی و نقلی
- ۱۲۵..... جایگاه عقل از بحث منبع شناخت و ابزار شناخت
- ۱۲۶..... قلمرو عقل در مسائل دینی
- ۱۲۷..... ۱. مبحث اول: روش‌شناسی عقلی مهدویت‌پژوهی
- ۱۲۸..... (الف) کاربرست روش عقلی در مهدویت‌پژوهی
- ۱۲۸..... (ب) مسائل عقلی مهدویت
- ۱۲۹..... (۱) تحلیل مسئله ضرورت حجت در همه زمان‌ها
- ۱۳۱..... (۲) تحلیل مسئله بایستگی و ضرورت مهدویت
- ۱۳۲..... - برهان هدایت
- ۱۳۳..... - برهان لطف
- ۱۳۱..... انواع لطف
- ۱۳۱..... نتیجه بحث
- ۱۴۰..... ۲. مبحث دوم: روش‌شناسی نقلی مهدویت‌پژوهی
- ۱۴۱..... (الف) جایگاه نقل به عنوان منبع شناخت
- ۱۴۳..... (ب) شاخصه‌های روش نقلی

ج) مهدویت پژوهی با کاربری روش نقلی	۱۴۴
د) مسائل تاریخی مهدویت پژوهی	۱۴۵
۱) توجیهات تاریخی تولد امام مهدی علیه السلام	۱۴۵
۲) چیدمان روش تاریخی محض	۱۴۶
۳) چیدمان روش تلفیقی (تاریخی - دینی)	۱۴۶
د) مسائل دینی مهدویت پژوهی	۱۴۷
۱) توجیهات امامت امام مهدی علیه السلام	۱۴۸
۲) چیدمان روش نقلی محض (قیاس حملی)	۱۴۹
۳) چیدمان روش نقلی محض (قیاس استثنایی)	۱۵۰
۴) چیدمان روش نقلی تلفیقی (نقلی - عقلی)	۱۵۰
نتیجه بحث	۱۵۲
۳. مبحث سوم: روش شناسی فطری و شیوای مهدویت پژوهی	۱۵۳
الف) مفهوم شناسی وحی، فطرت و مهدود	۱۵۴
ب) مفهوم شناسی معرفت بدیهی و نظری	۱۵۶
ج) تنوع معارف وجدانی	۱۵۸
د) ترکیب: خاستگاه معارف وجدانی	۱۶۲
هـ) فطرت: خاستگاه معارف وجدانی	۱۶۵
و) شاخصه های فطرت و امور فطری	۱۶۹
ز) فطرت و مهدویت	۱۷۰
۱) مهدویت: ارزشی انسانی - فطری با رویکرد کمال خواهی	۱۷۱
۲) مهدویت: ارزشی دینی - فطری با رویکرد قرآنی	۱۷۲
ح) مسائل فطری مهدویت پژوهی	۱۷۳

ط) روش‌شناسی فطری مهدویت ۱۷۴

۱) ابتدای مهدویت بینشی بر مهدویت گرایشی ۱۷۶

۲) ابتدای مهدویت بینشی بر علم شهودی ۱۷۷

۳) ظهور علم شهودی مهدویت با علم حصولی ۱۷۷

ی) روش‌شناسی گزاره‌های حصولی مهدویت با ابتدا بر معرفت فطری ۱۸۰

نتیجه بحث ۱۸۴

نتیجه ۱۸۷

کتابنامه ۱۸۹

نمایه‌ها

آیات ۱۹۹

روایات ۲۰۱

موضوعات ۲۰۲

اعلام و مشاهیر ۲۱۴

کتاب‌ها ۲۱۵

سخنی با خواننده

مهدویت از دیرباز به عنوان باوری اصیل در میان باورمندان اسلامی جایگاه مهمی داشته و دارد. مذاهب اسلامی با همه تفاوت‌ها در اصل اندیشه مهدویت به عنوان یک آموزه مهم اسلامی اتفاق نظر دارند. باورداشت مهدویت علاوه بر خاستگاه آیات قرآنی و روایات معصومان علیهم‌السلام، مستندات عقلی و عقلانی نیز آن را همراهی و تأیید می‌کند؛ یعنی قرآن و عقل با رویکرد عام و روایات با رویکرد خاص خاستگاه مهدویت و توجیه‌گر مبانی و اصول آن‌اند. اندیشه تابناک مهدویت که برخاسته از فرهنگ و باور اصیل اسلامی است، بسان همه اندیشه‌های باورمحور در طول تاریخ به جهت عوامل مختلف اجتماعی، فرهنگی، مذهبی و سیاسی دچار تطور و تحول و فراز و فرود تاریخی شده است؛ به‌طوری‌که از براینده این فرایند دو نکته را می‌توان اصطلاحاً ذکر کرد: ۱. وجود آسیب‌ها و چالش‌هایی که دامنگیر عرصه مهدویت اصیل شده که ضرورت تحقیقات آسیب‌شناسانه جهت پالایش و آفت‌زدایی از حریم پاک اندیشه مهدویت را دوچندان می‌کند. ۲. تحول و تطوری که حوزه مهدویت از لحاظ مسائل درونی و بیرونی پیدا کرده که نشان‌دهنده گسترده‌گی مهدویت از نظر قلمرو است. بی‌تردید حوزه مهدویت در ابتدای امر که به عنوان باوری اعتقادی

و اندیشه‌ای دینی در میان مسلمانان مطرح بوده، از نظر دامنه و قلمرو بسیار محصور و از نظر حجم مسائل بسیار محدود بوده است؛ اما در فرایند تاریخ به جهت مواجهه اندیشه مهدویت با انظار و افکار مختلف گروه‌ها و با پیدایش پرسش‌ها و شبهات گوناگون افراد که در پی تحولات اجتماعی و تفاوت‌های مذهبی نمایان شده، بر دامنه و مسائل آن افزوده شده است؛ به‌طوری‌که مهدویت از یک حوزه اعتقادی صرف به حوزه مطالعاتی‌ای با قلمرو وسیع و حجم انبوه مسائل تبدیل شده و نیز مسائل تک‌تباری آن به مسائل چندتباری با رویکردهای مختلفی چون کلامی، فلسفی، تاریخی، سیاسی، تفسیری و روان‌شناسی ارتقا پیدا کرده است. بر این اساس امروزه حوزه مهدویت که حوزه‌ای تأثیرگذار در همه امور فردی و اجتماعی است، با انبوهی از مسائل کلی و جزئی و درونی و بیرونی روبه‌روست و به عنوان رشته‌ای تخصصی با رویکرد پسینی و حوزه چندرشته‌ای با رویکرد پیشینی قابل طرح است. بر این اساس مراکز و مؤسسات مهدویت خصوصاً مجموعه‌های علمی - تخصصی وابسته به حوزه علمیه و نیز اندیشمندان و مراکز مهدوی از جمله پژوهشکده مهدویت و آینده‌پژوهی و پژوهشگران و محققان این پژوهشکده با ورود عالمانه و متخصصانه و با نگرشی نو و بنیادی به مطالعات و پژوهش‌های کاربردی و مسئله‌محور اقدام کرده‌اند.

اثر حاضر با عنوان روش‌شناسی مهدویت‌پژوهی کوششی است که ان‌الله است و ایل‌یه راجع است از جناب حجت‌الاسلام آقای دکتر حسین الهی‌نژاد که از مهدی‌پژوهان پرنشاط است. شایسته و بایسته است از زحمات و تلاش ناظر محترم جناب حجت‌الاسلام آقای دکتر غلامرضا بهروزی‌لک و ارزیابان این پژوهش آقایان حجت‌الاسلام دکتر علی زینتی و حجت‌الاسلام دکتر حسن یوسفیان و نیز از

تلاش بی‌وقفه جناب آقای سیدحامد شاهرخی مسئول محترم اداره پژوهش و نیز از کوشش‌های ارجمند اعضای شورای پژوهشی و دست‌اندرکاران اجرایی خصوصاً جناب آقایان عبدالله ربیعی و محمد شریفی و نشر پژوهشگاه که عهده‌دار آماده‌سازی فنی و چاپ و نشر اثر حاضر بوده و هست، قدردانی و تشکر شود.

حسین الهی‌نژاد

مدیر پژوهشکده مهدویت و آینده‌پژوهی

مقدمه

بی‌گمان هر علمی به تناسب موضوع و مسائل خاص، با هدفمندی و غایت مشخص نیازمند روش خاصی است تا زمینه توجیه موضوع و مسائل علم و نیز ارتباط مسائل با موضوع و نیز موضوع با مسائل جهت نیل به هدف و غایت مهیا شود. امروزه یکی از کلیدی‌ترین مباحث در پژوهش و تکاپو برای رسیدن به خلاقیت و تولید علم، بحث روش‌شناسی است. بحث بنیادین روش‌شناسی می‌تواند ما را به معیاری عمیق و دقیق که راهگشای مشکلات در عرصه‌های علوم اسلامی - انسانی است، راهبری کند و در رسیدن به معرفت ژرف‌کاوانه و تکاپویی روشمندانه یاری رساند. از جمله مهم‌ترین مسائل در علوم انسانی عموماً و در حوزه علوم و معارف اسلامی خصوصاً تخصص در مباحث روش‌شناسانه و کاربردی کردن آن است. اهمیت روش‌شناسی علوم از آن روست که اختلاف روش‌ها در گذر تاریخ سبب پیدایی بسیاری از عقاید و نحوه‌های گوناگون و گاه انحرافی شده است؛ مثلاً یکی از مهم‌ترین علل پیدایش نخستین فرقه سیاسی و مذهبی در جهان اسلام یعنی خوارج تعصب‌ورزیدن بر ظواهر و نصوص دین بوده است؛^۱ یعنی آنها بر اساس ظاهرگرایی و جموداندیشی به این

۱. ابن مسکویه: تجارب الامم؛ ج ۱، ص ۵۵۶.

نگرش رسیده‌اند. پس در امر اهتمام‌ورزی و اهمیت‌دادن به روش‌شناسی نباید هیچ‌گونه تردیدی به دل راه داد.

بی‌تردید گذشتگان ما در زمینه‌های مختلف علوم و معارف اسلامی پژوهش‌های وسیع و دامنه‌داری کرده‌اند و همواره این پژوهش‌های روش‌شناسانه در حال رشد و افزایش بوده است. استفاده کاربردی از روش‌های علمی در علوم اسلامی به توسعه این علوم کمکی شایان کرده است؛ بنابراین باید محتوای علمی و اطلاعات جاذب معارف اسلامی را به شیوه‌ای علمی دسته‌بندی کنیم و روش‌های تحقیق هرکدام از آن علوم را ارائه دهیم؛ چراکه مطالعات روشمند سایر فراوانی در پژوهش‌های جدید و ابداعات و نوآوری‌ها دارد و سبب تسهیل امر پژوهش می‌شود. روش‌های تحقیق در علوم مختلف از جمله علوم اسلامی به‌ویژه حوزه مهدویت‌پژوهی مستقل از خود علوم نیستند؛ از این رو باید گفت روش‌های تحقیق در این عرصه هم‌زاد با علوم اسلامی است؛ چراکه اساساً روش تحقیق به معنای روش تولید علم است. بر این اساس تاریخ علوم و روش‌های تحقیق در علوم اسلامی هم‌سان با تاریخ علوم و روش‌های تحقیق در کل علوم بشری در قالب شیوه‌هایی نظیر شیوه نقلی و روایی، شیوه عقلی و استدلالی، شیوه حسی و تجربی، شیوه شهودی و کشفی و نیز به صورت تلفیقی نظیر عقلی - نقلی و عقلی - شهودی و عقلی - تجربی تقسیم‌بندی شوند.^۱ در مباحث روش‌شناسی مهدویت‌پژوهی و هر حوزه دیگری، به‌طور کلی این سؤال مطرح است که آیا در تبیین روش‌شناسی علم باید به ارگانیسم و سازکار رونی علم توجه شود یا به سیر تاریخی و مسیر رشد آن؟ در پاسخ گفته می‌شود اگر

۱. عبدالله جوادی آملی؛ تفسیر انسان به انسان؛ صص ۷۷ و ۸۶.

هدف یک نوشتار بازشناسی خود علم باشد، لازم است علاوه بر سیر تاریخی و مسیر رشد علم، به ارگانیسم و سازکار درونی علم نیز توجه شود؛ ولی اگر هدف و غایت نوشتاری شناخت روش علم یعنی روش‌شناسی علم باشد، تنها لازم است ارگانیسم و سازکار درونی علم مورد توجه قرار گیرد. نکته دیگر اینکه روش‌شناسی را با دو رویکرد «علم» و «عالم» می‌توان پیگیری کرد (اولی را روش علم و دومی را روش تحقیق می‌گویند). در رویکرد معطوف به علم، روش‌های مختلفی نظیر روش عقلی و روش نقلی و... مطرح است که در ابتدا ذکر شد. در رویکرد معطوف به عالم، شیوه‌های مختلفی مطرح است که هر نویسنده و محقق در فرایند تحقیق برای خویش بر می‌گزیند؛ نظیر شیوه توصیفی، هنجاری، تمثیلی، استقرایی، قیاسی، تفسیری، تأویل‌گرایی، مبنای‌گرایی، انسجام‌گرایی و... در هر حوزه علمی و دانشی، دو کار مهم وجود دارد: ۱. جمع‌آوری روش‌ها؛ ۲. تحلیل و داوری درباره آنها که هرکدام شیوه و اسلوب خاص خودش را طلب می‌کند تا علم به نظام‌مندی و ساختارمندی برسد. روش‌شناسی در هر دو مقام جاری است؛ یعنی یک بار روش‌شناسی در قالب جمع‌آوری روش‌ها و گزارش و توصیف آنها مطرح است که در این مورد روش‌شناسی به کیفیت راه‌های جمع‌آوری روش‌ها و کم‌کم آنها می‌پردازد و بار دیگر با رویکرد معرفت‌شناسانه به شیوه‌های داوری و ارزیابی روش‌ها و به توصیه و تجویز آنها روی می‌آورد.

مهدویت به عنوان آموزه مهم اسلامی در میان تعالیم اسلامی جایگاه مهم و خطیری دارد و از نظر کاربرد و کارکرد دارای ظرفیت عظیم اعتقادی، فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، تمدنی و... است. ظرفیت‌های عظیم حوزه مهدویت را با رویکردهای مختلفی می‌توان بیان کرد. این رویکرد یک بار با نگرش درونی و

بیرونی تبیین‌پذیر است و بار دیگر با نگرش خاستگاهی (علت فاعلی) و کارکردی (علت غایی) توجیه‌پذیر است. پس مقوله مهدویت را می‌توان با نگرش‌های چهارگانه «درونی»، «بیرونی»، «خاستگاهی» و «کارکردی» ظرفیت‌سنجی کرد.

در ظرفیت‌سنجی مهدویت با رویکرد درونی، به ساختار درونی مهدویت از حیث موضوع و مسائل پرداخته می‌شود؛ یعنی موضوع مهدویت ماهیت‌شناسی می‌شود و ابعاد وسعت و ذوجه‌بودن آن مورد کاوش قرار می‌گیرد؛ همچنین مسائل مهدویت ماهیت‌شناسی می‌شود و تک‌تباری یا چندتباری و تک‌روشی یا چندروشی بودن آنها مورد تبیین و تحلیل قرار می‌گیرد. در ظرفیت‌سنجی مهدویت با رویکرد بیرونی، به فراز و فرود مهدویت در طول تاریخ اسلام یعنی از ابتدای شکل‌گیری تا انتهای آن بررسی توجه می‌شود. در این خصوص حوزه مهدویت از دیرباز یعنی در ابتدای امر به عنوان یک باور مقبول و فراگیر مورد قبول دین و همه دینداران بوده است و این باورداشت در سیر تاریخی به مرور زمان بیشتر مورد توجه و امان نظر مسلمانان و مورد نقل و اندیشه‌ورزی آنان قرار گرفته است. این فرایند اندیشه‌ورزی به مرور زمان به جهت فریبگی پر دامنگی مسائل و به جهت نیازمندی مردم و جامعه به مهدویت به سوی حوزه معرفتی و دانشی نظیر گرایش، رشتگی، میان‌رشتگی و چندرشتگی پس رفته است و الان مهدویت‌پژوهی به عنوان یک حوزه چندرشتگی مورد توجه و امان نظر اندیشمندان مهدویت واقع شده است. اما در ظرفیت‌سنجی مهدویت با رویکرد خاستگاهی که از آن به علت فاعلی یاد می‌شود، به بسترسازی‌ها و عوامل شکل‌گیری مهدویت و نیز به علت‌ها و زمینه‌های پایه‌گذار آن توجه می‌شود. بی‌شک در این خصوص علل و عوامل مختلفی دخیل است و هرکدام بر

اساس رسالت و جایگاه تعریف شده خویش به نوعی به شکل گیری مهدویت پرداخته اند؛ مثلاً دین اسلام از طریق وحی به توجیه و اثبات مهدویت پرداخته و مقوله عقل بر اساس قواعد عقلی و فطری به این امر توجه کرده و مقوله نقل بر اساس داده های تاریخی و تجربی به تبیین آن همت گماشته است. اما در ظرفیت سنجی مهدویت با رویکرد کارکردگرایی که از آن به علت غایی یاد می شود، آثار و پیامدهای مثبت مهدویت مورد توجه قرار می گیرد. بی شک اندیشه مهدویت برای باورمندان و جامعه باورمند آثار فراوانی داشته و این آثار، همه جانبه و فائز تمام حوزه های فردی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، تمدنی و... را دربر گرفته که به صورت گسترده در همه ابعاد و زوایای زندگی باورمندان مهدوی ساری و جاری است.

بی تردید مهدویت با این همه ظرفیت و با این همه شایستگی و قابلیت های عظیم دینی، اعتقادی و فرهنگی هنگامی در جامعه و در میان مردم به جایگاه واقعی می رسد و نقش مؤثر آن در جامعه بر ملا شده و به بار می نشیند که اولاً جایگاه کاربردی آن به درستی تبیین و تحلیل شود؛ ثانیاً مهدویت پژوهی به عنوان یک حوزه مطالعاتی خوب توجیه شود؛ ثالثاً جایگاه آن در طبقات علوم و حوزه دانشی تعیین و تبیین شود؛ رابعاً قواعد و قوانین علوم در مهدویت اجرا شود؛ خامساً مؤلفه های ساختاری علوم نظیر موضوع شناسی، مسئله شناسی، تطور شناسی و روش شناسی در حوزه مهدویت خوب تبیین شود؛ سادساً بر اساس رسالت این نوشتار که به بحث روش شناسی مهدویت پژوهی می پردازد، روش شناسی مهدویت پژوهی به درستی مورد تبیین و تحلیل قرار گیرد که لازمه آن با درافکندن این پرسش ها و پاسخ آن به دست می آید: ۱. ماهیت و سنخیت مسائل مهدویت پژوهی چیست؟ ۲. مسائل مهدویت پژوهی چگونه توجیه

می‌شوند؟^۳ در مهدویت‌پژوهی با چه روشی به اثبات نظریه برسیم؟^۴ در حوزه مهدویت‌پژوهی با چه روشی یک نظریه را ارزیابی کنیم؟^۱

نکته پایانی اینکه رشد و پویایی هر حوزه مطالعاتی مرهون شناسایی و تعیین روش در آن حوزه است. شناسایی و تعیین روش نیز بر عهده حوزه روش‌شناسی است. روش‌شناسی در هر حوزه‌ای بر اساس ماهیت موضوع و مسائل آن حوزه روش‌های متناسبی تجویز می‌کند و علاوه بر توصیه روشی، به تعداد و تکرار روشی بودن علوم نیز می‌پردازد. مهدویت‌پژوهی نیز به عنوان یک حوزه مطالعاتی به جهت ماهیت شناختی موضوع که شاخصه‌های دوجبه و ذوابعاد دارد و به جهت ماهیت و گستره شناختی مسائل که دارای شاخصه کثرت و چندتباری است، بیشتر با ساختار و قواعد چندرشتگی همخوانی دارد و بیشتر با سازوکار چندرشتگی مسائل آن توجیه می‌شود. بر این اساس علم روش‌شناسی تک‌روشی را برای حوزه مهدویت‌پژوهی مردود اعلان می‌کند و چندروشی نظیر روش عقلی، نقلی، دینی، تجربی، فطری و... را تجویز می‌کند.

۱. محمدتقی مصباح یزدی؛ «فلسفه سیاست: روش‌شناسی در حوزه فلسفه سیاسی اسلام»؛ ص ۳۴.

نمودار ظرفیت حوزه مهدویت پژوهی



سامانه تحقیق

تبیین موضوع

بدون تردید یکی از کلیدی‌ترین تلاش‌ها در عرصه پژوهش‌های علمی روش‌شناسی و شناخت شیوه‌های استنباطی و الزامات و معیارهای آن است؛ امری که اگر به کار آید، می‌تواند با معیارهای دقیق و عمیق در عرصه علوم اسلامی - انسان بالاخص در عرصه مهدویت‌پژوهی راهگشای بسیاری از مشکلات استنباطی نظیر آشفتگی شیوه‌ها و درهم‌تنیدگی روش‌ها شود. روش‌های تحقیق در علوم مختلف از جمله علوم اسلامی بالاخص حوزه مهدویت‌پژوهی مستقل از خود علم نیستند و لذا باید گفت روش‌های تحقیق در این عرصه هم‌زاد با علوم اسلامی و مهدویت‌پژوهی است؛ چراکه اساساً روش تحقیق به معنای روش تولید علم است. تاریخ علوم و روش‌های تحقیق در علوم اسلامی هم‌سان با تاریخ علوم است و روش‌های علم در همه علوم بشری در قالب سه شیوه کلی شیوه نقلی، شیوه عقلی و شیوه تجربی تقسیم می‌شوند و هرکدام اینها به شیوه‌های محدودتری منقسم می‌شوند؛ مثلاً نقلی به اسنادی و تاریخی و عقلی به استدلالی و شهودی تقسیم می‌شوند و هرکدام از این شاخه‌ها نیز بر اساس رویکردهای مختلف علوم متنوع شده، به جهت اسباب و الزامات خاص هر علمی به گونه‌های مختلف با شاخصه‌های گوناگون تقسیم می‌شوند.

شکی نیست که هر علمی به تناسب موضوع و مسائل خاص، با هدفمندی و غایت مشخص، نیازمند روش خاصی است تا زمینه توجیه موضوع و مسائل علم و نیز ارتباط مسائل با موضوع و نیز موضوع با مسائل جهت نیل به هدف و غایت مهیا شود. بی‌شک مشکل اصلی در درافکندن این طرح آشفتگی‌ها و

درهم تنیدگی‌هایی است که در حوزه روش‌شناسی مهدویت‌پژوهی به چشم می‌آید که برای بازشناسی و تجویز روش‌ها و شیوه‌های مناسب در استنباط معارف مهدویت باید بحث روش‌شناسی مهدویت‌پژوهی را پیش کشید.

سؤال اصلی

کاربرد روش‌شناسی در حوزه مهدویت‌پژوهی چگونه است و مسائل آنها با روش‌های مختلف چگونه توجیه می‌شود؟

سوالات فرعی

۱. مهدویت‌پژوهی از نظر دانشی چه ظرفیت‌هایی دارد؟
۲. مهدویت‌پژوهی از نظر روش چه ظرفیت‌هایی دارد؟
۳. مهدویت‌پژوهی از نظر روش چه مبانی و پیش‌فرض‌هایی دارد؟
۴. مهدویت‌پژوهی با روش نقلی چگونه توجیه می‌شود؟
۵. مهدویت‌پژوهی با روش عقلی چگونه توجیه می‌شود؟
۶. مهدویت‌پژوهی با روش شهودی چگونه توجیه می‌شود؟

اهداف و ضرورت تحقیق

امروزه یکی از مهم‌ترین مباحث در پژوهش و تکاپو برای رسیدن به خرافات و تولید علم بحث روش‌شناسی است. بحث بنیادین روش‌شناسی می‌تواند ما را به معیاری عمیق و دقیق که راهگشای مشکلات در عرصه‌های علوم اسلامی - انسانی است، راهبری کند و برای رسیدن به معرفت ژرف‌کاوانه و تکاپویی روشمندانه یاری کند.

یکی از مهم‌ترین مسائل در علوم انسانی عموماً و در حوزه علوم و معارف اسلامی خصوصاً و در حوزه معارف مهدویت به‌طور اخص تفحص در مباحث روش‌شناسانه و کاربردی این علوم است. اهمیت روش‌شناسی علوم از آن‌روست که اختلاف روش‌ها در گذر تاریخ سبب پیدایی بسیاری از عقاید و نحله‌های گوناگون و بعضاً انحرافی شده است؛ مثلاً یکی از مهم‌ترین علل پیدایش نخستین فرقه سیاسی و مذهبی در جهان اسلام یعنی خوارج تعصب و ورع بر ظواهر و نصوص دین بوده است؛ یعنی آنها بر اساس ظاهر گرای و حقه‌داندیشی به این نگرش رسیده‌اند یا مثلاً شکل‌گیری نحله‌های مختلف کلامی در جهان اسلام نظیر اهل حدیث، معتزله، اشاعره و شیعه بیشتر بر اساس تفاوت‌های روشی و شیوه‌های استنباطی از قرآن و سنت بوده است. پس در امر اهتمام ورزی و اهمیت دادن به روش‌شناسی نباید هیچ‌گونه شک و تردیدی به دل راه داد. معارف مهدوی از خاستگاهی نظیر آیات، روایات و عقل‌نشت می‌گیرد و به دو دلیل مباحث روش‌شناسی در آن اهمیت دارد: نخست پیچیدگی و گستردگی موضوع مهدویت و دوم پیچیده‌بودن خاستگاه گزارش‌های مهدویت که آیات و روایات است؛ خصوصاً روایاتی که به‌نوعی معطوف به آینده و دارای شاخصه رمزی، تلویحی، کنایه‌ای، نمادین و سمبلیک‌اند. اهدافی که در این پژوهش محقق می‌شود، به قرار زیر است.

۱. بازشناسی، کشف و تبیین روش‌ها و شیوه‌های استنباطی در عرصه مهدویت‌پژوهی با رویکرد اکتشافی؛

۲. تجویز و تحلیل روش‌ها و شیوه‌های استنباطی در عرصه مهدویت‌پژوهی با رویکرد هنجاری؛

۳. فراهم آوردن زمینه‌های تنقیح، پالایش و تمییز شیوه‌های استنباطی

درست و نادرست؛

۴. اتقان‌سازی مهدویت و معارف مهدوی در روشمندکردن اسلوب

استنباطی؛

۵. ارائه شیوه‌های نوین پژوهشی در عرصه آموزه‌های رمزی، نمادین و

آینده‌نگر مهدویت.

پیشینه تحقیق

بی‌شک گذشتگان ما تحقیقات وسیع و دامنه‌داری در زمینه‌های روش‌شناسی و شیوه‌های استنباط علوم و معارف اسلامی کرده‌اند و همواره این تحقیقات روش‌شناسانه در حال رشد و افزایش بوده است. بی‌تردید استفاده کاربردی از روش‌های علمی در علوم اسلامی به توسعه این علوم کمک شایانی کرده است. بر این اساس لازم است محتوای غنی و اطلاعات جاذب معارف اسلامی را به شیوه‌ای علمی دسته‌بندی کنیم و روش‌های تحقیق هرکدام از آن علوم را ارائه دهیم؛ چراکه مطالعات روشمند تأثیر فراوانی در تحقیقات جدید و ابداعات و نوآوری‌ها دارد و سبب تسهیل امر پژوهش می‌شود. اما نکته شایان ذکر اینکه گرچه دانش روش‌شناسی در علوم مختلف از جمله علوم اسلامی - انسانی از دیرباز مطرح بوده و مورد کاوش و کاربرد اندیشمندان اسلامی قرار داشته، با توجه به شاخصه‌های ممتاز و ویژه حوزه مهدویت که بیشتر آموزه‌های آن معطوف به آینده است و نیز بیشتر گزارش‌ها و خاستگاه معرفتی آن نظیر روایات به شکل رمزی و نمادین و سمبلیک بیان شده است، چنین می‌طلبید که به بحث روش‌شناسی و شیوه‌های استنباطی در آن توجه خاص و ویژه‌ای شود؛ ولی متأسفانه هیچ‌گونه روش‌شناسی مستقلی که توجهی خاص به

این حوزه داشته باشد، طرح نشده است. بر این اساس می‌توان گفت اندیشمندان مهدوی با متد روش‌شناسی به صورت مستقل به این عرصه وارد نشده‌اند؛ حال آنکه ضرورت این بحث در همه علوم به‌خصوص علوم اسلامی و نیز بالآخر معارف مهدویت شدیداً احساس می‌شود.

www.ketab.ir